

Tamusné Molnár Viktória:

A DEBRECENI NYÁRI EGYETEM – MINT ALTERNATÍV OKTATÁSI SZERVEZET – MŰKÖDÉSE 1927-1949 KÖZÖTT

Az első évek

A Debreceni Nyári Egyetem életre hívása a debreceni egyetem bölcsészprofesszorai, mindenekelőtt Hankiss János, Milleker Rezső és Tankó Béla nevéhez fűződik 1927 májusában. Az alapítók célja már a kezdetektől világosan megfogalmazódott: a debreceni nyári tanfolyamok révén megismertetni a trianoni békekötés által szétszabdalt Magyarország kultúráját és történetét az európai és a szomszédos országok népeivel - így keresve kiutat a viszonylag diplomáciai elszigeteltségből a kultúra közvetítésével. (Hankiss 1937) Ők hárman lettek a Debreceni Magyar Királyi Tisza István Tudományegyetem Bölcsész-, Nyelv- és Történettudományi Karának szünidei tanfolyama, illetve nyári egyeteme rendezőbizottsága, vagyis a tanfolyamok megszervezői, igazgatói és lebonyolítói. (Némedi 1988)

Debrecenben már voltak hagyományai az ismeretszerzés ilyen jellegű, alternatív módszereinek. Az egyetem elődjeként működő Debreceni Református Kollégiumban az érdeklődők a Népszerű Főiskolai Tanfolyamokon vehettek részt. (Bakó 1986) Ezek egy része a város értelmisége felé, egy része pedig az egyszerűbb emberek felé képviselte a tudomány és a kultúra különféle ágait. Az egyetemi oktatók közreműködésével 1921 őszén indították meg újra a NFT-ot. Egy-egy kurzus, amelyet évenként rendeztek, általában húsz előadásból állt. A város lakói számára ez volt a legrangosabb tanfolyam, ezért az érdeklődők az előadásokat csak belépődíj ellenében látogathatták. Az előadásokat a Déri Múzeumban tartották. (Tar 1986)

1927. július 3-án kerülhetett sor az első Debreceni Nyári Egyetem megnyitójára, amelyet aztán végig a hónap folyamán előadások, nyelvórák és egyéb kulturális rendezvények (például hangversenyek, kirándulások) követtek. Az első tanfolyam előadásait kizárólag debreceniek tartották - többségükben az egyetem oktatói -, melyekre még mindössze 25 hallgató iratkozott be, akik közül hárman voltak külföldiek. A jelentkezők többek között hallhattak előadást a filozófia, az irodalom, a festészet és a zene témaköreiből. Utóbbit Tankó Béla interpretálta zenetörténeti előadásában. (A Debreceni Nyári Egyetem – DNYE - albumai 1927-1933) „*A zene úgy kap helyet, hogy Tankó Béla zenetörténeti fejtegetéseit néhányszor helyi művészek illusztrálják.*” (Némedi 1988, 14) Az előadásokra a tanfolyam hallgatói mellett bárki jegyet válthatott. 1928-ban Mitrovics Gyula is csatlakozott a művészeti témákhoz esztétikatörténeti bemutatóival. 1929-ben a magyar földről és népéről, a magyar irodalomról, nyelvről, művészetről szóltak az előadások nyelvleckékkel és koncertekkel, vagyis inkább zenei előadások voltak zongorakísérettel, főként a magyar zenéről, elsősorban Liszt Ferencről és a magyar dalról. Az 1930-as kurzuson az esti előadások szóltak zenéről, művészetről. A tanfolyam legérdekesebb része Juhász Géza előadás-sorozata volt a XX. századi magyar irodalomról. (Némedi 1988) A debreceni előadók mellett 1931-ben tűnt fel először a pesti tudós, Pukánszky Béla neve, aki tíz év múlva a debreceni német tanszék vezetője lett. 1933-ban Tankó Béla az esztétikáról, Berei Soó Rezső a grafikáról adott elő. (A DNYE - albumai 1927-1933)

A nagy fellendülés korszaka: 1934–1938

A Debreceni Nyári Egyetemen 1934-től a főtanfolyam mellett újabb tanfolyamok tűntek fel speciális jelleggel és nagyszabású saját hangversenyeket rendeztek az Aranybika koncerttermében.

Először 1935-ben jelent meg képes prospektus magyar és idegen nyelven a nyári egyetem programjáról. Készültek képes plakátok is, Toroczkai Oszvald ismert debreceni festőművész alkotásai. A természettudományt egyedül csak Berei Soó Rezső botanikus professzor és Went István orvosprofesszor képviselték. A tanfolyam legérdekesebb vendége Carlo Guido Visconti di Modrone gróf, zeneszerző és zongoraművész volt, aki három előadást tartott a zeneiskola dísztermében az olasz zenéről. (A DNYE albumai 1935) A Párizsból érkezett Joseph Baruzzi író Liszt Ferencet méltatta. A többi magyar egyetem igen rangos előadókkal járult hozzá a tanfolyam sikeréhez, köztük Gerevich Tibor műtörténész. A tanrend röviden utalt arra, hogy – külön programmal – népművelési szeminárium is volt „felnőttnevelés”-ként, ami Hankiss Jánosnak kedves gondolata és állandó törekvése volt már 1928 óta. (A DNYE albumai 1934) A sajtóvisszhangban is tükröződött a nagy fellendülés. (A DNYE albumai 1934, 1935, 1936, 1937, 1938)

A jubiláris, tizedik év (1936) egyik legnagyobb eseményeként a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége magyar táncestet szervezett az Aranybika dísztermében. Az estet Liszt XIV. magyar rapszodiája zárta. Magas színvonalú volt ez a nagy szaktudással és még nagyobb ügyszeretettel előkészített est, melyet nem csak a helyi sajtó részesített megkülönböztetett figyelemben - a „Magyar Asszony” két képet is közölt az estről. (A DNYE albumai 1936) Igazi különlegességet képviselt a természettudós Soó Rezső a magyar kisgrafikai művészetet bemutató két vetítéssel egybekötött előadása. Soó akkor Magyarország egyik legnagyobb képző- és iparművészeti gyűjteményével rendelkezett, így kiválóan ismerte az exlibris műfajára vonatkozó adatokat. (A DNYE albumai 1936) A nyári egyetem vezetősége mindig is azon volt, hogy az ideseregülő külföldi csoportok legalább a tanfolyam végén, a nemzetek estjén, nemzeti viseletükben rövid műsort mutassanak be. Ez a törekvésük az 1937. évi nyári egyetem idején valósult meg. (A DNYE albumai 1937) Több magyarországi és debreceni jubileumi esemény az 1938-as esztendőre esett: Szent István király halálának 900. évfordulója; a Magyarok Világszövetsége kongresszusa; a Debreceni Református Kollégium fennállásának 400. évfordulója. Annak ellenére, hogy az „Anschluss” nagymértékben visszavetette a hazai idegenforgalmat, soha el nem képzelt számban jelentkeztek külföldről a nyári egyetemre. A magyar filmművészet is felfedezte Debrecen most már híres nyári rendezvényét – több játékfilm-jelenetet is a Nagyerdőn és Hortobágyon forgattak a tanfolyamok ideje alatt. Olyan neves művészek játszották a főbb szerepeket, mint Csontos Gyula, Bilcsi Tivadar, Szörényi Éva vagy Simor Erzsébet. (Némedi 1988)

A legnagyobb sikert végül is nem a magyar bor, hanem a magyar zene és a magyar irodalom aratta. Bartha Dénes előadásainak hatására Harold Blaine professzor – aki korábban, az USA-ban cowboy-dalokat jegyzett fel – elhatározta, hogy hortobágyi pásztornóták gyűjtésébe kezd. A magyar zene sikereként könyvelték el, hogy a júliusban Debrecenben járt Bessenyei Gábor professzor (New York) kijelentette: az 1939. évi világkiállítást az USA-ban a Rákóczi-induló hangjaival fogják megnyitni, mert ez fejezi ki legtökéletesebben azt a lendületet, amelyet a világkiállítás hatalmas anyagával és méreteivel reprezentálni akart. Az egész tanfolyamnak a legnagyobb hatású, legsikeresebb rendezvénye Mécs László papköltő előadóestje volt az akkoriban nagyon népszerű saját verseiből. Benne látták a külföldiekre is hatni tudó magyar költőt. A debreceni sajtó úgy köszöntötte, mint az első olyan magyar poétát, akire Európa odafigyel, akit az a kivételes kitüntetés ért, hogy még életében elismerik és tisztelik a kontinens „kultúrnemzetei”. (Némedi 1988, 53)

A nehézkesen induló tanfolyam a gazdasági válság időszakában újabb pénzügyi akadályokkal szembesült - ami elsősorban a külföldi hallgatók idecsábítása szempontjából fontos ösztöndíjakban és propagandában érezte a hatását -, azonban az 1930-as évek közepére igazi sikertörténetévé nőtte ki magát. A későbbiekben viszont már nemcsak Európából érkezett több száz hallgató, hanem a világ távolabbi pontjairól is akadtak érdeklődők, ennek köszönhetően még a második világháború éveiben is jelentős volt a látogatottság. (A DNYE albumai 1939-1940, 1940, 1941, 1942-1948) Emellett a Debreceni Nyári Egyetem jelentőségét mutatja az is, hogy

nemcsak a korabeli magyar filmhíradók tudósították évről évre, hanem olykor kormányfők is megtisztelték jelenlétükkel a megnyitó vagy záróünnepélyeket. (Kerepeszki 2014)

A második világháború éve

Az 1939-es kurzus magyar nyelven elhangzott előadásainak címeiben mind benne találjuk a „magyar” szót: a magyar népdal, a magyar művészet nemzeti jellege, a mai magyar zene. Az előadók között szerepelt Mitrovics Gyula is, bár a legnagyobb hatást a hallgatóságban és a sajtóban egyaránt Karácsony Sándor – akinek 2016-ban kettős jubileumát is ünnepeljük: most lenne 125 éves és 65 éve hunyt el - a magyar lélek neveléséről című előadása váltotta ki. 1940-ben nem került megrendezésre a nyári egyetem a 2. világháború kitörése miatt. Nagy erőfeszítések árán sikerült megrendezni 1941-ben újra a kurzust. Nem lehet említés nélkül hagyni a nagy magyar hangversenyt, melyen népszerű előadók a magyar zene legjavából, Erkel, Kodály műveiből énekeltek és népdalokat adtak elő cigányzene-kísérettel. A búcsúeste előadása a magyar zenéről szólt zenei bemutatással kiegészítve. A műsor keretében a külföldiek magyar nótákat énekeltek, melyeket a magyar nyelvórákon tanultak meg. (Némedi 1988)

1942-ben Hankiss János volt az igazgató, aki Óriási család címmel üdvözölte a kurzust és állított emléket neki a Nyári Egyetem elnevezésű újság első oldalán többek között a következő szavakkal: *„Ez az évjárat egyébként is nevezetes a többiek között. Láttam a magyar politikai élet vezetőit a Nagyerdő egyetemének tündérsarnokában s hallotta buzdító szavaikat és bennük a küzdő, gondolkodó és dolgozó nemzet üzenete félreérthetetlen, boldogító parancsá vált számára. Hallotta a magyar és a külföldi tudományos élet jeleseinek tanításait és élvezte azt a nehezen felejtendő élményt, hogy a háború kellős közepén együtt lehetett idegen barátokkal, külföldi magyar testvérekkel.”* (Hankiss 1942, 1) A múzsák nem hallgatnak címen hangzott el a nyári egyetem akkori munkáját ismertető előadás a magyar rádióban. A magyar nyelvű előadások Európa és a magyarság címszó alatt bevezető, részletező és befejező felszólalásokat foglaltak magukba. A részletező előadások néhány témája: irodalmunk magyarsága, szobrászatunk, festészetünk, népköltészetünk magyarsága és európaisága. A kitűnő előadók: Pátzay Pál, Viski Károly, Ortutay Gyula, Karácsony Sándor és mások. Magyar nyelvleckéket az előző évekhez hasonlóan Wallisch Oszkár tartott közkedvelt módszerével, magyar népdalszövegek tanításával. A társadalmi program keretében ismét sor került magyar hangversenyre. Debreceni írói napokat rendeztek a nyári egyetem keretében Hankiss János, Pap Károly, a Csokonai-kör elnöke és Gulyás Pál költő, az Ady Társaság elnöke kezdeményezésére. A sikeres találkozón olyan elismert magyar írók vettek részt, mint Móricz Zsigmond és Veres Péter a „Kelet Népe”, Németh László és Keresztury Dezső a „Magyar Csillag”, Szabó Lőrinc az „Új Idők” folyóiratok képviselőit. Az egyetem aulájában került sor a magyar irodalmi estre, melynek szereplői voltak mások mellett az akkor már nagybeteg Móricz Zsigmond, Gulyás Pál, Juhász Géza, Németh László, Szabó Lőrinc és Veres Péter. Móricz még elvállalta az 500 pengő jutalomösszeggel alapított Csokonai-díj kuratori tisztségét, melynek átadására az alapítási szabályzat értelmében csak 1943-ban kerülhetett sor. (Némedi 1988)

1943-ban személyi változások következtek be a nyári egyetem vezetőgárdájában: Hankiss Jánost a jól végzett kultúrdiplomáciai és szervezőmunkája révén a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium államtitkárává nevezték ki, Kovács Máté főtitkárt pedig az Országos Magyar Közoktatási Tanács ügyvezető igazgatói székébe emelték. Helyébe az addig helyetteseként dolgozó, igen tehetséges gyakorlógimnáziumi tanárt, Kiss Árpádot helyezték, valamint Lengyel Imre Debrecen város Idegenforgalmi Hivatalának vezetését vette át. Régi, bevált vezetők távoztak tehát a Debreceni Nyári Egyetem éléről, ami tovább nehezítette a háborús körülmények között megrendezendő tanfolyam körüli teendőket. (Némedi 1988) A magyar nyelvű előadások nagy része a magyar önismeret alapkérdéseit feszegette. Nevelésünk magyar problémái címmel Kiss Árpád tartott előadást az 1943-ban megjelent, Mai magyar nevelés című művére alapozva, melyben az egyetemi hallgatók széles körű képzéséről és a felkészítésükkel kapcsolatos, professzorokkal szemben megfogalmazott elvárásokról ír. (Vincze, 2011) A neves előadók Juhász

Géza, Kiss Árpád, Kovács Máté, Molnár C. Pál, Ortutay Gyula és mások közül kerültek ki. (A DNYE albumai 1942-1948)

A nyári egyetem vezetői meg voltak győződve arról, hogy 1944 nyarán megrendezhetik a tanfolyamot. Az új főtitkár, Kiss Árpád indította el a propagandamunkát. (A DNYE albumai 1942-1948) Június 1-jén azonban olyan döntés született a minisztériumban, hogy nem lehet megtartani az 1944-es kurzust. Másnap szörnyű pusztítást végző bombatámadás érte Debrecent, így az előző napi rendelet szomorú valósággá vált - 1944 nyarán nem lehetett megrendezni a tanfolyamot. (Némedi 1988)

Új korszak hajnalán

1945 után a Debreceni Nyári Egyetem is hamar ébredni kezdett. Újjáéledése újra a Debreceni Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának hatáskörébe került a minisztériumból. 1947-ben nyári egyetemi bizottság felállítását rendelték el, melynek elnöke Mészáros Ede dékán, tagjai Hankiss János, Pukánszky Béla és Soó Rezső professzorok voltak. Nem ment könnyen az újraindítás. A bizottsági ülésen Pukánszky, a kari ülésen Járdányi-Paulovics István fejtette ki, hogy vannak sokkal fontosabb dolgok az egyetem életében, mint a nyári egyetem szervezése. (Mudrák, é.n.) Hankiss úgy vélte, hogy a nyári egyetemnek irodalomtörténeti, történelmi és művészettörténeti előadásokkal és továbbképzésekkel mielőbb el kell indulni. A kari tanács végül az újraindítás mellett döntött. A bizottságba Juhász Géza és Szabó István professzorokat delegáltak, Hankiss pedig az adminisztratív igazgató lett. A kor követelményeinek megfelelően módosult a célkitűzés: „*A nyári egyetem elsősorban a magyar népi művelődés értékeinek ismertetésére vetne súlyt idei tanfolyamán [...]*” (Némedi 1988, 96) A népi jelleg hangsúlyozása a Nemzeti Parasztpárt gondolatvilágához való csatlakozásra utalt, mivel Kovács Máté néhány hét múlva a Nemzeti Parasztpárt államtitkára lett a VKM-ben. A tanrend címeiben ott szerepel a „magyar nép” vagy „magyar népi” kifejezés: a népi zene, népi költészet, népi művészet. (A DNYE albumai 1942-1948) Kiss Árpád is - aki akkor már a Köznevelési Tanács igazgatója volt - felszólalt az Időszerű tudományos kérdések és a 48 felé című ciklusokban. Karácsony Sándor A magyar nép lelki alkata című előadása általános elismerésre talált – száznegyvenen vettek részt rajta -, ugyanakkor bizonyította, hogy bármennyire is új utakat keresett a nyári egyetem 1947-ben, a régebben indított koncepciók még jó ideig tovább éltek munkájában. A kiegészítő művészi program ez évben is igen színvonalas volt. (Némedi 1988)

1948-ban Pukánszky Béla dékán elnökölt. A középpontban az 1848-as forradalom centenáriumának megünneplése állt. Időközben persze teljes erővel beindult a nyári egyetem propagandagépezete is. Új plakát készült: Menyhárt József, a neves debreceni festőművész és grafikus munkája 1848 és 1948 összefonódását hangsúlyozta, a több nyelven készült felirat pedig így szólt: „*A szabadságbarc centenáriumán találkozunk a Debreceni Nyári Egyetem ünnepi tanfolyamán, 1948. augusztus 1-18.*” (Némedi 1988, 103) Az egyetem professzorai közül Hankiss az irodalomról, Pukánszky a modern zenéről beszélt többek között. Hankiss személye ellen támadás indult a minisztériumból, ezért, hogy mentse a Debreceni Nyári Egyetem intézményét önként lemondott az igazgatói tisztségről és Juhász Gézát, az 1948-as kurzus tanulmányi vezetőjét ajánlotta maga helyett, akit a rendezőbizottság elfogadott és felterjesztett a VKM-nek. A Debreceni Nyári Egyetem így elvesztette lelkes, hozzáértő szakvezetőjét. (Varga, 2014)

Soha nem hangzott el és le sem írták, hogy a nyári egyetem tevékenységét felfüggesztik, szüneteltetik vagy megszüntetik, mégis 1958-ig nem került sor debreceni nyári tanfolyamra. „*1949-ben hosszú esztendőkre elhallgattak a Debreceni Nyári Egyetem műzsái...*” (Némedi 1988, 112)

Felhasznált irodalom:

Bakó Endre (1986): Irodalmi élet a két világháború között. In: Tokody Gyula (szerk. 1986) Debrecen története 4. kötet. 1919-1944. 329-360.

A Debreceni Nyári Egyetem albumai 1-10. (1. 1927-1933; 2. 1934; 3. 1935; 4. 1936; 5. 1937; 6. 1938; 7. 1939-40; 8. 1940; 9. 1941; 10. 1942-48.) A Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár Bölcsészettudományi és Természettudományi Könyvtár Kézirattára.

Hankiss János (1937): A kultúrdiplomácia alapvetése. Magyar Külügyi Társaság, Budapest. Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár Bölcsészettudományi és Természettudományi Könyvtár Kézirattára. E 179/13.

Hankiss János (1942): Óriási család. Nyári Egyetem. 1942. aug. (I. évf. 1. sz. – egyetlen szám jelent meg az 1942. évi DNYE sajtóanfolyamának tollából). A DNYE albumai 10. 1942-48. A Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár Bölcsészettudományi és Természettudományi Könyvtár Kézirattára.

Jegyzőkönyv a Debreceni Ady Társaság 1928. február hó 19-iki választmányi üléséről. Mata János hagyatéka. A Déri Múzeum Irodalmi Gyűjteménye. K. X. 75. 9. 30. PIM V. 84/65.

Kádár Zoltán (1963): Menyhárt József gyűjteményes kiállítása Debrecenben. Művészet, 7. szám, 41-42.

Kerepeszki Róbert (2014): A Bölcsész-, Nyelv- és Történettudományi Kar, 1912–1929. In: Papp Klára (szerk. 2014): A Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karának története I. Debreceni Egyetem BTK, Debrecen, 11-66.

Mudrák József (é.n.): Paulovics István a Régészet élén 1944-ig.
<http://www.jardanyi.hu/J.%20P.%20I/Paulovics%20Istvan%20%20Mudrak%20Jozsef%20tanulmánya.pdf>. Letöltés: 2014. május 12.

Némedi Lajos (1988): Emlékek, adatok és gondolatok. A Debreceni Nyári Egyetem hatvan esztendejéről 1927-1987. Debrecen.

Tar Károly (1986): Az ellenforradalmi rendszer művelődéspolitikája. In: Tokody Gyula (szerk. 1986) Debrecen története 4. kötet 1919-1944, Debrecen, 291-328.

Varga Mátyás (2014): A Debreceni Nyári Egyetem újraindításának körülményei 1947-ben. Debreceni Szemle. 2014/2. 103-114. http://szemle.unideb.hu/wordpress/wp-content/uploads/bsk-pdf-manager/540_2014-12-12.PDF Letöltés: 2015. május 21.

Vincze Tamás (2011): Karrierutak és iskolateremtés a XX. század első felének magyar neveléstudományában. (Mitrovics Gyula pályájának és szakmai műhelyének kvalifikációtörténeti nézőpontú bemutatása). Doktori (PhD) értekezés. DE BTK Humán Tudományok Doktori Iskolája, Debrecen.
<https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/109275/Vincze%20Tam%C3%A1s%20doktori%20%C3%A9rtekez%C3%A9se-t.pdf?sequence=6&isAllowed> Letöltés: 2015. március 15.